JOEL COLOMER CASAMITJANA

LA CANCEL·LACIÓ «PRO INFECTO» EN ELS DOCUMENTS DE LA NOTARIA DE BESALÚ A COMENÇAMENTS DEL SEGLE XIV

Abstract

The documents in the notarial archives of Besalu present a little-known diplomat, particularly when cancelling certain notes, using the formula called pro infecto. *This mainly occurs in the affairs relating to credit and all its variants, a mechanism used to terminate the document. We analyse the phenomenon observed in several examples of the first half of the 14thcentury.*

La riquesa dels registres notarials de Besalú no només és excepcional pel seu elevat nombre de volums i per la seva qualitat, sinó per algunes particularitats diplomàtiques que en ressalten el seu interès.[1] Una d'aquestes particularitats és en la cancel·lació de determinats documents en què els escrivents feien ús d'unes fórmules jurídiques determinades. L'estudi es centrarà en l'anàlisi d'un tipus de cancel·lació, la que es feia mitjançant la clàusula *pro infecto*, de la qual se n'intentarà interpretar el significat i sobretot quan i per què s'aplicava amb l'aportació d'exemples d'assentaments notarials entre els anys 1323-1348.

1. En fons notarial de Besalú que es troba dipositat a l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa i per al període estudiat hi ha conservats més d'un centenar de registres de set escrivents diferents: Bernat Safont, Bernat Burgès, Pere Mallorques, Arnal Masó, Ramon Socarrats, Ramon Safont i Bartomeu Masó. Tots depenien de la notaria regentada per Bernat Prat que n'arrendava els drets al monestir de Sant Pere de Besalú. T.N. Bisson, «El senyoriu reial sobre Besalú: a propòsit de tres privilegis de Pere I per a Sant Pere de Besalú», a *III Assemblea d'estudis sobre el comtat de Besalú*, Olot: Amics del Comtat de Besalú, 1976, pàg. 35-41.

Abans, però, caldria precisar la definició literal en llatí de la fórmula *pro infecto*, la qual indica com a no realitzat, no dut a terme.[2] Segons el dret romà i concretament el codi justinià, quan es fa ús del recurs jurídic del *pro infecto* és en el moment que no es paga un deute contret, ja que llavors s'haurà d'abonar per via d'un altre bé.[3] Per tant, seguint aquest argument, la clàusula *pro infecto* resoldria la substitució del document cancel·lat per un altre de posterior. Aleshores el primer assentament quedaria sense efecte; la inscripció de la clàusula *pro infecto* es convertiria en el recurs jurídic per deixar-ne constància escrita.[4]

Les formes en què apareix representada la clàusula són dues: dins el cos del text com una clàusula més, i sota la forma de nota marginal a la part superior del document. Quan es tracta d'aquesta última possibilitat el text es troba ratllat en forma d'aspa i amb les següents fórmules: «fuit cancellatum de voluntate partium pro infecto», «fuit cancellatum de voluntate creditoris pro infecto», «dampnatum de voluntate partium pro infecto», «fuit cancellatum de mandato partium pro infecto», etc. Altres mètodes de cancel·lació existents foren: «fuit cancellatum de voluntate partium pro soluto» (cancel·lació per pagament), «riddatur venditoribus», etc. Per altra banda, quan els escrivents s'equivocaven o un document no es duia a terme inscrivien «nichil fuit» i amb unes quantes ratlles ondulades per sobre del cos del text, donant a entendre que el tracte quedava invalidat entre les parts.

Tanmateix quan el *pro infecto* forma part del cos del text en forma de clàusula, es remet a assentaments anteriors que s'han de deixar sense efecte en el moment que s'indiqui: «reddam vobis vel pro infecto factam cancellari quoddam debitorium instrumentum XL solidos de sorte in quo michi estis principali obligato».[5] La fórmula descriu que quan el creditor rebi els diners pendents, cancel·larà *pro infecto*, és a dir, deixant sense efecte els documents inscrits anteriorment que també forment part del tracte.

De tota manera, sembla que aquesta modalitat només es duia a terme a la notaria de Besalú. A les mostres consultades en altres fons notarials de l'àrea de Giro-

2. Pedro De Salas, *Compendium latino-hispanum*, Madrid: ed. Tipografia Regia Societatis, 1817, pàg. 297.

3. Fórmula que apareix citada a la compilació del dret romà feta fer per Justinià sota el nom de *Corpus Iuris Civilis*, concretament al *Llibre de les Institucions*, capítols 20-22.

4. Josepa Arnall i Josep Maria Pons i Guri, repassant les inscripcions marginals dels registres notarials de Peralada, indiquen que els assentaments cancel·lats amb la fórmula «dampnatum voluntatis», eren deixats sense efecte, Josepa Arnall i J.M. Pons Guri, *L'escriptura a les terres gironines*, Girona: Diputació de Girona, 1993, vol. I, pàg. 176. Altres autors que s'han ocupat de les cancel·lacions i les anotacions marginals dels documents són. Maria Teresa Ferrer Mallol, «La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, núm. 4 (1974), pàg. 29-191+lam.; Josep M. Pons Guri, «Característiques paleogràfiques dels llibres notarials catalans fins al 1351», a *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona: Fundació Noguera, 1989, vol. I, pàg. 191-218.

5. Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Notarials, Besalú, Bernat Burgès, reg. 66, 1344-1345, f. 187v. A partir d'ara AGCAX, Notari, Registre, data i foli.

na, com, Peralada, Castelló d'Empúries, Amer, Girona, Torroella de Montgrí, Sant Joan de les Abadesses, Santa Pau i Puigcerdà en el mateix període,[6] la cancel·lació *pro infecto* no apareix en cap cas. Podria correspondre a un costum propi de la notaria de Besalú, ja que tots els escrivents en fan ús sistemàticament. Aventurar-se a esbrinar l'origen d'aquest recurs jurídic és endinsar-nos en un terreny especulatiu en el qual avui no sabem trobar resposta. Un impediment és la documentació conservada, ja que els primers registres daten de començament del segle XIV,[7] per tant, un moment en què l'estructura i organització de la notaria ja devia estar més que consolidada i no ens donaria elements comparatius respecte de períodes anteriors. Una possibilitat per tal de tenir més informació sobre l'origen d'aquest costum seria, per una banda, conèixer les fonts legislatives utilitzades pels notaris, i, per l'altra els seus centres de formació. En l'actualitat només es disposen de dues dades collaterals referides a la formació de notaris i juristes de la vila i familiars seus, i apunten a les famoses universitats de Bolonya i Tolosa.[8]

Entrant de ple en les situacions en què cal es troba la cancel·lació *pro infecto*, destacar que és present en un ampli ventall de documents, en concret en els relacionats amb el món del crèdit. Un dels casos més evidents són les vendes de bestiar i en especial les que deriven en una comanda dipòsit. Formen un conjunt d'assentaments; primer de tot una venda de bestiar, tot seguit el venedor es compromet amb el comprador que li tindrà els animals en règim de comanda (promet cuidar-los i alimentar-los). Finalment es redactava un tercer document en què el comprador indicava que en el moment que rebés els diners de la venda per part del venedor, ell cancel·laria la venda original *pro infecto*. Al nostre entendre tot aquest entramat de contractes tenien per objecte encobrir una operació de préstec. El venedor rebia uns diners del comprador en concepte de venda, els quals realment eren un crèdit. El

6. Alguns dels registres consultats per Castelló d'Empúries, Arxiu Històric de Girona (AHG), Notarials, Castelló, Bernat Jonquer, reg. 121, 1326. A partir d'ara AHG, Notari, reg., any. Per Peralada, AHG, Peralada, Llibre de jueus, reg. 39, 1341-1342. Per Torroella de Montgrí, AHG, Torroella, Liber, reg. 563, 1326. Per Girona, AHG, Girona-5, Pere Massanet, reg. 9, 1330. Per Amer. AHG, Amer, Bonanat Ballester, reg. 21, 1329-1330. Per Santa Pau, AGCAX, Santa Pau, Arnau Bàscara, reg. 22, 1329-1330. Per Sant Feliu de Pallerols, AGCAX, Sant Feliu, Bernat Alguer, reg. 61, 1333-1336. Per Sant Joan de les Abadesses, AHMSJA, Sant Joan, Vigessimus septimus liber et notularum, reg. 51, 1343-1344. Per Puigcerdà, ACCE, Puigcerdà, Arnal Embertat, Liber extraenorum, 1325-1326.

7. AGCAX, Besalú, notari no identificat, reg. 125b, 1309-1326.

8. Pel fa a Bolonya, dins l'article de Prim Bertran sobre els estudiants catalans del segle XIII que documenta a la Universitat de Bolonya hi localitza un Raimond de Prada de Besalú al 1269. Prim Bertran, «Els estudiants catalans a la Universitat de Bolonya (segle XIII)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, núms. 23/24, (2002-2003), pàg. 132. La notícia referent a Tolosa, AGCAX, Arnau Masó, reg. 59, f. 51r. Tot i ser una dada força posterior ens fa saber que Ramon de Prat, fill de Ramon de Prat, jurista de Besalú i hereu seu, reconeix que està estudiant a Tolosa. Estudis interessants sobre la formació dels notaris es troben en Laureà Pagaroles, «Notariat i cultura: els registres notarials», a *Actes del I Congrés d'Història del Notaria Català*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, pàg. 333-350; Jose Maria Cruselles, *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*, Barcelona: Fundació Noguera, 1998, pàg. 41.

bé venut, en aquest cas els animals, es convertia automàticament en la garantia del préstec. El bestiar es quedava al mas del venedor, però de manera temporal era propietat del comprador, que es beneficiaria de part dels fruits que generés el dit bestiar (llana i cries) i que correspondria a l'interès del préstec, durant el període que el venedor no retornés els diners prestats. Així, doncs, en aquest context la clàusula *pro infecto* actua com a fórmula per deixar sense efecte el document original de venda i és substituït per un altre assentament d'àpoca, en què el comprador reconeix rebre els diners de la venda i representaria el final del cicle contractual.

Vegem alguns exemples com la venda d'un bou que fa Pere Pujol i la seva muller, de la parròquia de Lligordà, l'any 1332, al carnisser de Besalú, Guillem de Forn.[9] El preu establert és de 50 sous i seguidament el bou es deixa en comanda. Aleshores el carnisser promet que si el venedor li paga en el termini d'un any la quantitat pactada, ell li cancel·larà el document de venda *pro infecto*. Els dos assentaments tenen els signes d'aspes sobre el cos del text amb la fórmula a la part posterior dreta: «dampnatum de voluntate partium pro infecto».

Arnau Ginebreda de Beuda ven a Bernat Collell resident de Besalú: deu ovelles i un moltó pel preu de 18 sous, els quals reconeix rebre en aquell instant («quos inde a vobis confitemur habuisse et recepisse»), mitjançant la redacció d'una àpoca. Automàticament s'inscriu un segon document de venda d'Arnau a Bernat d'una vaca, un bou i dos vaixells[10] de set somades de vi de capacitat cada un, pel preu de 120 sous. Per mitjà d'una clàusula dins el cos de l'assentament, el venedor reconeix tenir tot el material i bestiar en comanda per Bernat Collell.[11] Tot seguit un altre assentament que correspon a una comanda en què Arnau reconeix tenir pel vilatà quaranta mitgeres d'ordi a mesura del mercat de Besalú. Amb tot, el comprador inscriu una nota documental final en què fa saber al venedor que en el moment que li siguin pagades les quaranta mitgeres d'ordi farà cancel·lar *pro infecto* els instruments de venda del bestiar i els recipients de vi: «vobis dictis venditoribus quod solutis michi dictis XL migeriis ordei comande predicte reddam vobis instrumentum vendicionis bovis et vacce et duorum vexellorum sine alia exceptione. Prout dictus illa solvaverit et eidem instrumento etc. vel faciam cancellari pro infecto dictum instrumentum vendicionis». Efectivament, els documents de venda del bou, la vaca i els recipients de vi, a més de la comanda de la quantitat d'ordi, es troben cancel·lats *pro infecto*: «fuit dampnatum de voluntate partium pro infecto dicta die».

Altres tipus de comandes habituals als manuals notarials foren les de diners i les comandes societat. Guillem de Campestremer, sastre de la cellera d'Argelaguer, reconeixia al 1338 que Pere de Masfred, de la mateixa parròquia, li havia pagat 27 sous que li devia,[12] quantitat que forma part d'una comanda major d'uns 70 sous en total i ins-

9. AGCAX, Llibre particular de Guillem Forn, reg. 24, 14 setembre 1332, f. 42r.
10. Recipients de vi (*vexellos*) de capacitat variable.
11. AGCAX, Bernat Safont, reg. 25, 29 octubre 1330, ff.43v-44v.
12. AGCAX, Bernat Burgès, reg. 53, 6 juny 1338, f. 8r.

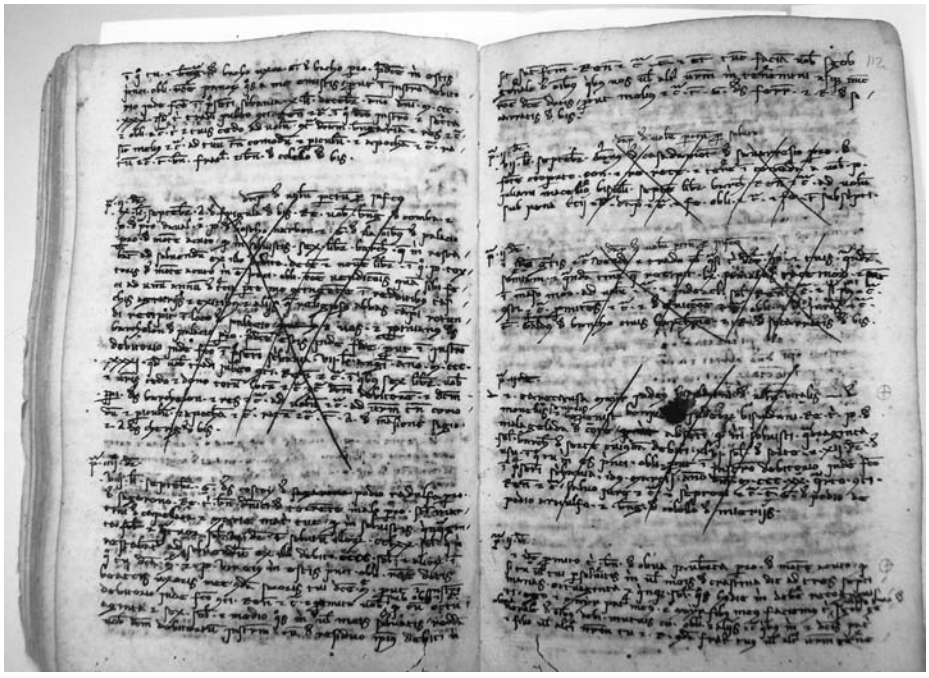

Foto 1. AGCAX, Besalú, Bernat Burgès, reg. 29, f. 93r correspon a la citació núm. 15.

crita el 10 maig de 1334. Cercant la dada en els registres del mateix escrivent ha aparegut la comanda original, efectivament cancel·lada com a «dampnatum de voluntate partium pro infecto».[13] Una altra situació fou la que visqueren uns quants individus de Sadernes que signaren conjuntament una comanda societat per valor de 100 sous amb el clergue Guillem Coll de Sant Martí de Cabissó[14] i prometeren a canvi mercadejar amb els diners i repartir-se els beneficis que es generessin. Quan els comandataris reconeixien rebre de mans del clergue els diners pactats, els dos instruments eren cancel·lats *pro infecto*. El que demostra l'àpoca és que els diners s'abonaren als homes de Sadernes, fent-se efectiu el contracte i en posterioritat quan retornaren els diners al clergue es procedí a la cancel·lació de la comanda i l'àpoca pròpiament dita.

Un altre cas és el que formalitzaren un pagès de Fontcoberta i el carnisser de Besalú Pere Julià, mitjançant una comanda de diners per la quantitat de 140 sous, la qual fou cancel·lada *pro soluto*.[15] El curiós és que immediatament s'enregistrà una

13. AGCAX, Bernat Burgès, reg. 38, 10 maig 1334, f. 60v.
14. AGCAX, Pere Mallorques, reg. 33, 25 juny 1332, f. 151v.
15. AGCAX, Bernat Burgès, reg. 29, 26 agost 1329, f. 112r.

venda del pagès al carnisser d'una somera i una tina, amb capacitat de 60 somades de raïms, pel preu de 150 sous. Realment es tractava d'un préstec encobert amb un increment de 10 sous en la venda respecte de la comanda i que correspondria a un 15% d'interès a favor de Pere Julià. Tanmateix l'assentament de venda es cancel·là *pro infecto* i es deixà sense efecte, un cop el pagès de Fontcoberta retornà els diners a Pere Julià amb el corresponent augment.

Una categoria diferent d'assentament és el que correspon a les renegociacions de deutes. Pere de Vilalba de la parròquia d'Estela, al 1343 reconeix deure a l'esmentat Bernat Collell de Besalú 163 sous,[16] amb l'establiment dels terminis de pagament corresponents. Tot seguit Bernat fa saber al dit Pere que si li paga els 163 sous ell manarà al notari que cancel·li una sèrie de debitoris que li resten pendents de satisfer fins aquell dia: «quod solutis michi vel meis per vos vel vestros dictis CLXIII solidos per terminos predictos, ego reddam vobis vel pro infectis faciam cancellari dictum debitorium instrumentum et omnia instrumenta debitoria, comanda et vendicionem per dictum patrem vestrum condam michi facta, et faciam vobis sgob generale de omnibus et singulis debitoris, mutuis, comandis, firmis et vendicionis in quibus vos et dictus pater vester condam vel aliter vestrum michi usque nunc cum cartis et sine prout melius etc.». En la renegociació de deutes es redefineixen els terminis de pagament i es refonen deutes pendents en una mateixa quantitat, en aquest cas els 163 sous. La cancel·lació *pro infecto* s'efectuarà un cop saldat el deute i s'estendrà a la resta de documents antics.

Els jueus, com ja era habitual a les viles mercat del Principat esdevenen un collectiu social predominant en la dinàmica del mercat del crèdit.[17] A Besalú no en van ser una excepció, representats sota una potent aljama, i tingueren un paper destacat en moltes de les renegociaicons escripturades a la notaria. Preciosa, filla de Caravida de Porta, un dels jueus més rellevants de l'aljama, promet a Bernat Sifred de Sant Ponç d'Aulina que si li paga abans de la festivitat de Carnestoltes 64 sous, li cancel·larà un debitori de 62 sous i 2 sous de lucre;[18] «reddamus tibi quoddam debitorium instrumentum LXII solidos de sor et II solidos de usura». Al mateix temps també li cancel·larà una venda que li va fer el mateix Bernat d'uns quants recipients de vi pel preu de 64 sous, quantitat que correspon al debitori inscrit el 21 de gener de l'any 1334: «de gratia reddamus vel pro infecto faciam cancellari quoddam instrumentum vendicionis quod michi et meis perpetuo de quodam tina et duobus vasis et fuit factum XII kalendas februarii anno M CCC XXX III verum tamen si in dicto termino michi non solveris dictos LXIII solidos deinde presens promissio sit cassa et nulla et dictum vendicionis instrumentum in suo remaneat firmitate ratum

16. AGCAX, Bernat Burgès, reg. 63, 16 maig 1343, f. 14v.

17. Manuel Grau, *La judería de Besalú (Girona. siglos XIII al XV)*, Olot: Impremta Aubert, 1997. Joel Colomer, «L'activitat prestamista d'una família jueva de Besalú a la primera meitat del segle XIV: els Astruc», *Annals del Patronat d'Estudis d'Olot i Comarca*, núm. 16 (2005), pàg. 11-23.

18. AGCAX, Bernat Burgès, reg. 38, 1 agost 1334, f. 88r.

etc». Li fa saber que si no li paga els diners en el termini pactat, la venda continuarà essent ferma i es podrà executar.

Alguns processos de renegociació de deutes informen que la cancel·lació *pro infecto* no només es duia a terme als assentaments notarials, sinó que també es practicava als llibres d'obligacions dipositats a la cort reial de Besalú.[19] Tot i que no s'hagi conservat cap llibre d'obligacions de deutes, col·lateralment es posseeixen dades sobre la seva existència i el seu funcionament. En determinades ocasions els debitoris inscrits en els registres notarials podien tenir una còpia en el llibre de cort, alguns experts ho expliquen com a mecanisme per afavorir els drets del creditor en matèria de seguretat i afirmació en el compliment del préstec, davant possibles situacions d'impagament. Seria el cas del refinançament dels deutes proposat per Abraham Jacob, jueu de Besalú, a Pere de Planaferrana de Sant Miquel de Campmajor.[20] El jueu li promet que si li paga 30 sous per la festivitat de Sant Tomàs, ell li cancel·larà un debitori de 45 sous i una obligació inscrita en el llibre de cort pel mateix debitori: «ego reddam tibi vel pro infecto faciam cancellari quoddam debitorium instrumentum XLV solidos de sor in quo michi es principali obligato quod fuit hodie confectum, et faciam cancellari pro infecta quandam obligacionem occasione dicti debiti hodie facta in libro curie Bisulduni».

És el mateix procediment que utilitza Vidal Monells, també jueu de Besalú, el qual accedeix a una renegociació dels deutes de Bernat de Mor damunt de la parròquia del Mor,[21] i li fa saber que si li paga la quantitat de 1.580 sous repartits en dos terminis, cancel·larà quatre debitoris antics, i a més, «et faciam pro infectis cancellari obligationes per vos occasione dictorum debitorium in libris curie Bisulduni factas, et omnes alias obligationes per vos michi factas in libris curie Bisulduni, etiam tunc faciam vobis sgob generale de omnibus et singulis debitis mutuis, comandis, firmis et obligationibus curie et aliis quibuslibet contractibus quibus michi usque nunc cum cartis et sine vel aliis quoquomodo prout melius etc.». Un cop deixats sense efecte els assentaments notarials i les seves obligacions pertinents al llibre de cort, procedirà a una remissió total dels comptes pendents fins a aquell dia, amb l'ús del terme *sgob generale*.[22]

Les vendes a crèdit es convertiren en un dels contractes més habituals als registres notarials. Eren vendes de múltiples productes com draps, bestiar, sabates, cereals,

19. Xavier Soldevila, per la zona del Baix Empordà, ha pogut realitzar interessants estudis comparatius amb les dues fonts, ja que de la notaria de Torroella s'han conservat llibres d'obligacions. Xavier Soldevila, *La comunitat jueva de Torroella de Montgrí*, Torroella de Montgrí: Ajuntament de Torroella de Montgrí, 2000, pàg. 62-64.

20. AGCAX, Bernat Burgès, reg. 53, 9 octubre 1338, f. 35v.

21. AGCAX, Bernat Burgès, reg. 58, 4 juny 1341, f. 56r.

22. Paraula de la qual no hem trobat definició en cap diccionari. Els mateixos documents donen el significat de definició de deutes, recompte i absolució final. Per exemple, al 1343, es parla de: «facient esguobs generale sive diffinicionem et absolucionem generalem de omnibus et singulis mutuis, debitis, comandis, firmanciis et obligacionibus, vendicionibus et aliis quibuslibet contractibus etc.». AGCAX, Ramon Safont, reg. 61, 23 octubre 1343, f. 94r.

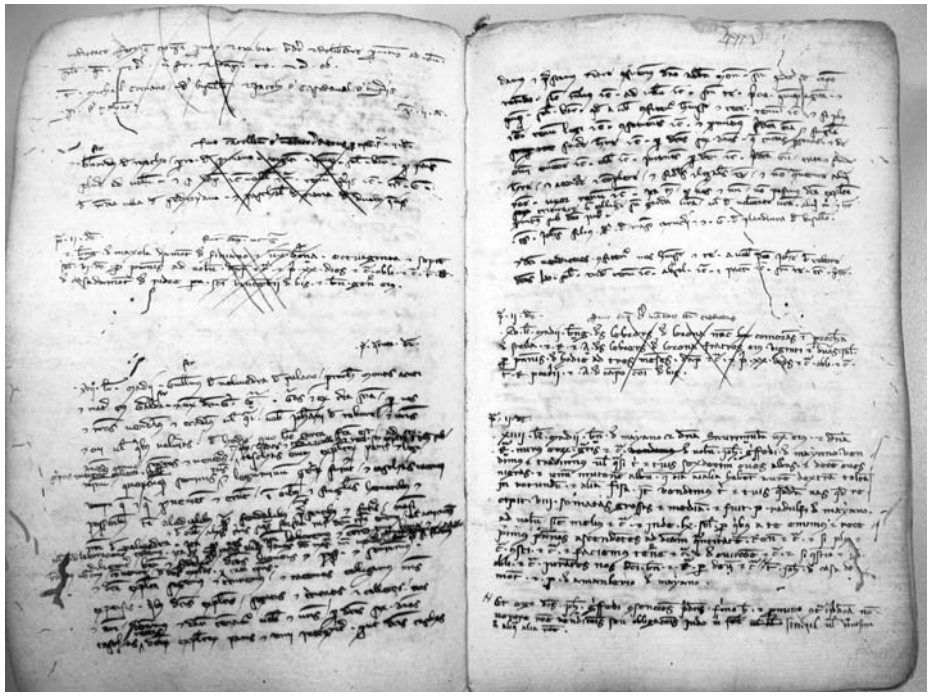

Foto 2. AGCAX, Besalú, Llibre de Joan de Roure, reg. 54, f. 31v correspon a la citació núm. 25.

carn, entre d'altres, la cancel·lació dels quals en moltes ocasions es realitzà per via de la fórmula *pro infecto*. Repassant els instruments de debitori d'un dels drapers més destacats de la vila a la primera meitat del segle XIV, Joan de Roure, s'observa que al seu llibre particular els documents cancel·lats representen un 83% del total.[23] El noble Guillem Miana devia al comerciant de Besalú 99 sous per draps amb el compromís de pagar els diners en tres mesos, fet que es dugué a terme, ja que l'assentament es troba cancel·lat amb les aspes sobre el cos del text i amb la inscripció «fuit cancellatum de mandato creditoris pro infecto».[24]

De totes maneres els tractes de Joan de Roure en determinades ocasions mostraven situacions més complexes en les quals es barrejaven refinançaments de deutes pendents, com seria el cas de Berenguer Maixella de Serinyà i la seva muller, que li de-

23. Joel Colomer, «El comerç del drap a la vegueria de Besalú (1325-1340)», *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, Olot, núm. 17 (2006), pàg. 23-40.

24. ACGAC, Llibre particular de Joan de Roure, reg. 54, 3 octubre 1328, f. 66r.

vien 87 sous i 6 diners per draps a l'abril del 1327.[25] Al desembre del mateix any contreien un altre deute de 36 sous,[26] sumant un total de 123 sous i 6 diners i tot seguit al mateix dia arrendaven al draper per set anys les collites d'un camp que tenien a la dita parròquia pel preu de 100 sous.[27] En un instrument notarial de l'escrivent Bernat Safont amb data 7 gener de 1328, és a dir 15 dies exactes, Joan de Roure reconeixia que si els Maixella li pagaven la quantitat de 120 sous els cancel·laria l'arrendament i els debitoris que li deguessin fins a aquell dia.[28] Es tractava, per tant, d'un refinançament de debitoris pendents, que se solucionaren amb un arrendament i la cancel·lació de les vendes de draps cancel·lades *pro infecto*.

El llibre particular del draper de Besalú es converteix en un instrument de primer ordre per poder identificar remisions i renegociacions de deutes antics, mitjançant la redacció d'un nou document que substitueix l'anterior. La seqüència de contractes realitzada entre Guillem de Puigflabert de Cabanelles i el draper n'és un exemple clarificador, i és que durant el mes de desembre de 1326, Guillem li deu 14 sous per draps i al juny de l'any següent torna a fer un debitori per 28 sous, és a dir el doble.[29] El primer es troba cancel·lat *pro infecto* i el segon com a *pro soluto*; la quantitat d'aquest últim possiblement correspon a una nova compra de draps, de la mateixa quantitat que el primer, amb la qual cosa s'acumula el deute de dues compres en un sol document de debitori. Calia que l'assentament del desembre quedés sense efecte per no caure en cap confusió, per això l'escrivent el cancel·la *pro infecto*.

Altres instruments de vendes a crèdit presents als registres foren les relacionades amb el ram de la pell, tan important a la zona de Besalú. Es tracta d'un circuit econòmic dominat per diferents professionals, com els poderosos carnissers de la vila, els pelleters, els sabaters, els mercaders provinents de Girona i en última instància els proveïdors de la matèria primera, els pagesos i ramaders. Bernat Esquerd i Arnau Illafreda de Besalú, comerciants de Besalú, fan redactar nota de debitori a favor de Ramon Maries, sabater de Besalú, de 80 lliures per la compra de cuir pilós.[30] Seguidament fan àpoca reconeixent la recepció del material de mans del sabater, i juntament amb el debitori es troben cancel·lats *pro infecto*.

Els arrendaments i les vendes de censos i de collites futures formaven part de l'ampli ventall de documentació relacionada amb el crèdit, els quals eren utilitzats per pagar deutes pendents o simplement per obtenir liquidesa d'una manera immediata. Es convertien en un dels mecanismes existents per eludir la temuda interdicció eclesiàstica de la usura; eren vendes simulades amb contrapartides en forma d'inte-

25. AGCAX, Llibre particular de Joan de Roure, reg. 54, 7 abril 1327, f. 31v.
26. AGCAX, Llibre particular de Joan de Roure, reg. 54, 23 desembre 1327, f. 49r.
27. AGCAX, Llibre particular de Joan de Roure, reg. 54, 23 desembre 1327, f. 49r.
28. AGCAX, Bernat Safont, reg. 17, 7 gener 1328, f. 36v-37r.
29. AGCAX, Llibre particular de Joan de Roure, reg. 54, 18 desembre 1326, f. 26r / 10 juny 1327, f. 38r.
30. AGCAX, Bernat Safont, reg. 25, 4 abril 1331, f. 145r-v.

rès encobert pel creditor.[31] Un exemple és el de Ramona, muller de Ramon Domènec de Crespià, la qual vengué a Pere Ferrer de la mateixa parròquia, per 150 sous, el cens que cobrava d'una quartera d'ordi, que rebia anualment de Vidal Arns per Sant Pere i Feliu per una feixa de terra de la seva propietat.[32] A continuació Pere fa saber a la venedora que si abans de carnestoltes li torna els diners, ell cancel·larà el document de venda del cens: «vel tunc faciam vel cancellari dictum instrumentum vendicionis pro infecto vel cedam vel tunc omnia iura etc.».

En definitiva, els instruments de debitori per motius diversos també feien ús de la fórmula *pro infecto*, com és el cas de Guillema, filla de Bernat Sabater d'Oix, i Bernat Montclús de Besalú, que reben de Guillema, muller de Guillem Mallol de la vila d'Olot, tots els pagaments pendents[33] (tot aquell deute de 80 sous que quedava per pagar sobre la quantitat total de 100 sous, en un document fet l'11 de febrer de 1328, el qual cancel·len *pro infecto*): «totum illud debitum octuaginta solidos que nobis restabant ad solvendum ex illis centum solidos pro quibus ego dicta Guillema vobis feci instrumentum diffinicionis, prout hec in instrumento debitorio inde facto in presenti scribania IIIº idus februarii anno domini M CCC XX septimo quod in nota hodie de mandato nostro fuit cancellatum pro infecto, pro eo quia non erat in mundum redactum lacius continetur unde... Renuncio etc. De toto dicto debito dictorum octuaginta solidos vos et vestros et omnes fideiussores inde nobis obligatos et omnia bona eorum absolvo et finem et pactum etc». Resulta interessant un detall inclòs en el text, en què comenta que el debitori original no fou redactat «in mundum», és a dir que no es donaren les còpies pertinents als clients.[34] Aquest element podria correspondre al fet que es cancel·larien *pro infecto* en els casos en què els documents només s'enregistraven als llibres notarials, sense l'existència de cap altra còpia i forçosament en el moment d'haver-se fet efectiu el contracte s'havia d'inscriure en l'instrument original.

Per demostrar que un assentament cancel·lat *pro infecto* es va dur a terme tenim el cas del deute que Guillem Miana tenia amb al mestre Joan de Lausana, físic de Besalú, per 50 sous que quedaven pendents del total de 150 sous en concepte dels treballs de cura que li va fer al seu germà Huguet.[35] El debitori va ser satisfet i el deute cancel·lat en una nota marginal: «fuit cancellatum pro infecto de mandato Elicsendis uxoris et manumissoris magistri Iohanni infrascripti idus marcii anno XXXIII». A més, en aquest cas es proporcionen dades d'interès, com la data concreta en què es fa el pagament i la posterior cancel·lació del document, el 15 de març de 1334.

31. Soldevila en documenta més d'un cas a la dècada dels trenta del segle XIV a la vila de Castelló d'Empúries. Xavier Soldevila, *Crèdit i endeutament al comtat d'Empúries (1330-1335)*, Castelló d'Empúries: Ajuntament de Castelló d'Empúries, 2008, pàg. 88-91.
32. AGCAX, Bernat Safont, reg. 25, 7 desembre 1330, f. 52v-53r.
33. AGCAX, Bernat Safont, reg. 25, 8 abril 1331, f. 158r-v.
34. Maria Teresa Ferrer Mallol, *op.cit*, pàg. 81 i següents.
35. AGCAX, Pere Mallorques, reg. 31, 11 octubre 1331, f. 124r.

Foto 3. AGCAX, Besalú, Pere Mallorques, reg. 31, f. 124r correspon a la citació num. 35.

En algunes ocasions els dots matrimonials es pagaven a terminis, ja que representaven un dispendi considerable per a les economies domèstiques,[36] pagaments que es fraccionaven mitjançant reconeixements de deutes. Pere Gircosdavall, del veïnat de Guixà de la parròquia de Sant Vicenç de Besalú, rep de Bernat Montadella de Beuda 200 sous com a part del total en concepte de *propter nuptias* pel casament amb la seva filla Barcelona.[37] El document està cancel·lat *pro infecto*: «fuit cancellata de voluntate partium pro infecto quia quantitas infra est in alia apoca inclusa», i remet a una altra àpoca en què s'esmenta que Pere ja ha rebut la quantitat pendent, 400 sous i que cancel·larà tots els documents de debitori fins al dia d'avui:[38] «habuisse et recepisse a vobis Bernardo de Montadela qui intrastis mansum nostrum des Gircos viro mei dicte barchinone inter omnes et singulas soluciones per vos nobis vel alteri nostrum factas usque ad hanc presentem diem quadrigentos solidos barchinonenses de terno ex illo debito sexcentorum solidos barchinonen-

36. Un bon estudi sobre els dots matrimonials és el de Lídia Donat, *et alii*, «Els contractes matrimonials a la Catalunya medieval», a Rosa Ros, *Els capítols matrimonials. Una font per a la Història Social*, Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, 2010, pàg. 19-46.

37. AGCAX, Bernat Safont, reg. 25, 28 març 1331, f. 154r-v.

38. AGCAX, Bernat Safont, reg. 27, 25 juliol 1331, f. 44v-45r.

ses in quo vos nobis estis principali obligati ratione donationis propter nuptias... etc. De dictis quadrigentis solidos vos et vestris et omnia bona vestra absolvimus, salvo iure nostro in residuo dicte donacionis et est certum quod in presenti recognicione est inclusa quodam recognicio ducentorum solidos quam ego dictus Petrus de Gircos vobis factam V kalendas aprilis anno presenti que fuit in nota hodie pro infecta cancellata».

La justícia també utilitzà la fórmula esmentada per deixar sense efecte un document inscrit, com fou l'empara registrada entre dos individus declarant que en el moment que es fes el pagament pendent es deixaria sense validesa la denúncia «Ideo revoco et anullo dictam querimoniam et renuncio eidem regans et requirans dictam curiam et eius scriptorem ut dictam querimoniam habeant pro revocata et etiam eam cancellent pro infectam».[39] O un succés més greu, que afectà els homes de Corsavell, els quals foren condemnats per l'oficial reial Pere de Beuda a pagar una multa per no acudir a l'exèrcit reial que havia de lluitar contra els genovesos.[40] Després de la denúncia oficial es redacta una comanda de diners als homes de Corsavell proporcionada pel notari de la cort reial, Pere de Santamaria, de 60 sous, corresponent a la multa imposada cancel·lada *pro infecto* per part de Santamaria. Posteriorment consta una altra comanda de 25 sous amb els mateixos deutors, però en aquest cas els creditors són dos personatges de Besalú, que formaven part dels acusadors en el procés de denúncia contra els homes de Corsavell. També és cancel·lat *pro infecto* pels saigs de la cort reial encarregats de cobrar els diners de la multa: «fuit cancellatum de mandato sagionum infrascriptorum pro infecto».

Finalment un últim cas que mostra la versatilitat de la cancel·lació *pro infecto* i que podia afectar tot tipus de document i tracte notarial és el cas dels afers relacionats amb la universitat de Besalú i les seves finances. Les imposicions es generalitzaren a les viles reials a la primera meitat del segle XIV, per tal de recaptar els diners necessaris per pagar els subsidis reials exigits pel monarca.[41] A Besalú es conserven algunes tabes d'arrendament. També hi figuren els cobraments efectuats per part dels jurats dels pagaments dels dits arrendaments, els quals, quan rebien els diners corresponents per part dels compradors, immediatament cancel·laven *pro infecto* l'instrument original d'arrendament i les àpoques de pagament. Era de principal importància deixar tancat el tracte per evitar confusions futures, ja que els arrendaments es renovaven cada quatre mesos i els compradors eren diferents en cada ocasió. Els jurats de Besalú, per exemple, arrendaren les imposicions de la carn a Ramon de Casadevall, mercader de Besalú pel preu de 2.320 sous, assentament cancel·lat *pro infecto*.[42] Seguint amb qüestions relacionades amb les finances locals, el paga-

39. AGCAX, Bernat Safont, reg. 37, 10 desembre 1332, f. 30r.

40. AGCAX, Pere Mallorques, reg. 5, 22 abril 1333, f. 2v-3v.

41. Per al tema de les imposicions vegeu Manuel SÁNCHEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Vic: Eumo editorial, 1995, pàg. 92.

42. AGCAX, Liber iuratorum et universitatis, reg. 23, 13 març 1334, f. 17r-18v.

ment de les talles reials també es cancel·laven *pro infecto*. A la documentació notarial hi ha rebuts de pagament; precisament el 1331 els representants del Consell Municipal reunits al pòrtic de la casa de Ramon de Sales, en plena plaça de la vila, pagaven al porter reial, Gonçal de Tarragona, 2.000 sous en concepte de talla:[43] «fuit dampnato de mandato dicti porterii pro infecto», cancel·lació feta pel mateix porter reial acreditant que rebé els diners.

En forma de conclusions es poden extreure tres idees: la cancel·lació dels documents notarials mitjançant la fórmula jurídica del *pro infecto*, amb els coneixements que es tenen fins a dia d'avui, sembla que només es dugué a terme a Besalú. Per tant, hem tractat una particularitat diplomàtica de la notaria d'aquesta vila reial sobre assentaments de principis del 1300, amb més freqüència amb els relacionats amb el crèdit. D'altra banda, en termes de funcionalitat, la raó principal que duia els escrivents a cancel·lar per via del *pro infecto* era deixar sense efecte un assentament concret. L'assentament quedava automàticament obsolet, en algunes ocasions per haver estat substituït per un altre o simplement perquè el tracte entre les parts havia finalitzat. El que sí queda clar és que el tracte s'havia dut a terme i s'havia de reafirmar que l'instrument notarial deixava de tenir validesa jurídica.

Per acabar, cal dir que encara hi ha aspectes que es desconeixen del funcionament intern de les notaries i de la seva organització.[44] Elements que han d'ajudar a entendre millor una de les institucions fonamentals en la societat medieval i sobretot han d'ajudar a obtenir més dades sobre les escrivanies rurals que tenien menys entitat respecte les grans notaries de les ciutats cabdals de la Corona. Però cal tenir present que aquest tipus de notaries eren les més habituals en el dens mapa de viles de l'Occident medieval europeu.

43. AGCAX, Bernat Safont, reg. 28, 12 abril 1331, f. 91v-92r.

44. Tal i com ho posa de manifest Farías. Víctor Farías, *El mas i la vila a la Catalunya medieval. Els fonaments d'una societat senyorialitzada (segles xi-xiv)*, València: Publicacions de la Universitat de València 2009, pàg. 381.